

Ο ΜΑΡΚΙΩΝ ΤΟΥ ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΣ Α΄ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ  
ΚΑΙ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ Ο 5΄.

Δημοσιεύομεν κατωτέρω ανέκδοτον ἔγγραφον τοῦ μαρκιῶνος τοῦ Μομφερράτου Θεοδώρου τοῦ Α΄, ἱδρυτοῦ τῆς δυναστείας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Παλαιολόγων καὶ υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρονίκου ἐκ τοῦ δευτέρου αὐτοῦ γάμου μετὰ τῆς Εἰρήνης (κατ' Ἰταλοὺς Ὑολάνδας) τῆς μομφερρατικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μαρκιῶνος Ἰωάννου τοῦ Α΄ (13 Ἰανουαρίου 1305), περιῆλθον πάντα τὰ ἐπὶ τῆς μαρκιωνίας δικαιώματα. Ὁ Θεόδωρος Παλαιολόγος, τὸν ὁποῖον, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Παχυμέρη<sup>1</sup>, οἱ νέοι του ὑπῆκοοι «κατ' Ἰταλοὺς τὸ πᾶν... μετασκεύασαντες οὕτως ἡγάπων ὑποκλιόμενοι πρὸς ὑπακοήν», ἔπαιξε σπουδαιότατον ῥόλον εἰς τὰ πράγματα τῆς παραχώδους ταύτης γωνίας τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος (1306-1338). Οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ φαίνονται δυσμενῶς διατεθειμένοι πρὸς τὸν νεαρὸν πρίγκιπα. Τὰ ἐπανειλημμένα ταξείδια του εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὰ ὁποῖα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶχον ὡς σκοπὸν τὸν πορισμὸν χρημάτων<sup>2</sup>, ἡ δυσφορία τοῦ γέροντος Ἀνδρονίκου, καὶ κυρίως ἡ ἐπὶ τὸ ἰταλικώτερον τροπὴ τοῦ βίου αὐτοῦ<sup>3</sup> συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ μορφωθῇ ἡ δυσμενὴς αὕτη γνώμη. Εἶναι ἐν τούτοις ἔκτος πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ Θεόδωρος, ἀφικόμενος νεώτατος εἰς Ἰταλίαν, κατῳρθωσε τῇ βοηθείᾳ τῶν Γενουατῶν καὶ δὴ τοῦ πενθεροῦ του Ορίσινο Spinola, ὅχι μόνον νὰ ἀπαλλάξῃ τὰς χώρας του τῆς κυριαρχίας τῶν ἀρχόντων τοῦ Σαλουτσίου (Saluzzo), ἀλλὰ καὶ νὰ στερεώσῃ διὰ συνθηκῶν καὶ ἐπιγαμιῶν τὴν ἥκιστα εἰς τοὺς Ἰταλοὺς συμπαθῆ ἑλληνικὴν δυναστείαν, ἡ ὁποία προέστη τῶν τυχῶν τῆς μαρκιωνίας τοῦ Μομφερράτου μέχρι τοῦ ἔτους 1533<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Παχυμέρης, τόμ. Β', σελ. 599, ἔκδ. Βόννης.

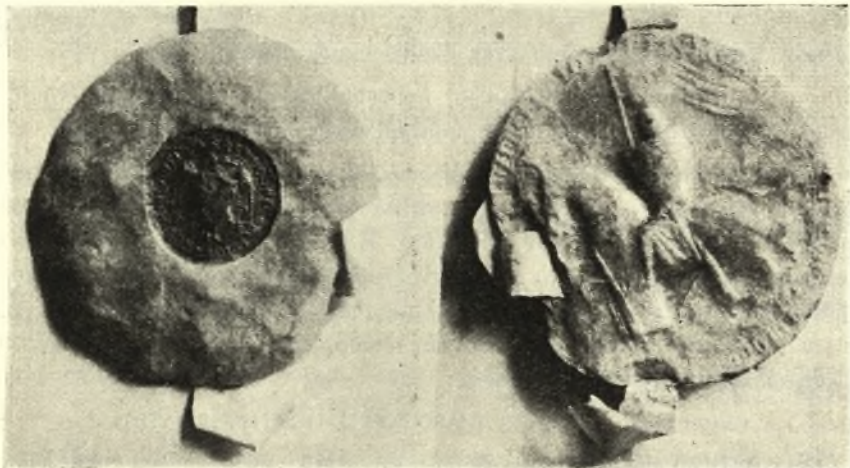
<sup>2</sup> Βλ. περιέργους τινὰς πληροφορίας ἐν βενετικοῖς ἐγγράφοις τῶν ἐτῶν 1319 καὶ 1320 παρὰ Thomas-Predelli, *Diplomatarium Veneto-levantinum*, τόμ. Α', σελ. 130-131 καὶ 154-155. Πρβλ. R. Predelli, *I libri Commemoriali della Repubblica di Venezia*, τόμ. Α', σελ. 200. L. Thallóczy, C. Jireček, E. Sufflay, *Acta et Diplomata res Albaniae Mediae Aetatis illustrantia*, τ. Α' (Βιέννη, 1913), σ. 198, στ. 2, σημ. 1.

<sup>3</sup> Ὁ Γρηγορᾶς λέγει περὶ αὐτοῦ (τόμ. Α', σελ. 244): «... Θεόδωρον τὸν μαρκέσιον κεκαρμένον ἐπιφερόμενον πώγωνα», καὶ (σελ. 396): «... καὶ γνώμη καὶ πίστει καὶ σχήματι καὶ γενεῶν κουρᾶ καὶ πᾶσιν ἔθεισιν Λατίνος ἦν ἀκραφνῆς».

<sup>4</sup> Ὁ Ferrarius de Apulia, γράφων τὴν 22<sup>αν</sup> Ὀκτωβρίου 1323 πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας Ἰάκωβον τὸν Β', λέγει περὶ τοῦ Θεοδώρου τὰ ἑξῆς: «... marchionis Mon-

Δὲν προτιθέμεθα νὰ ἀνασκοπήσωμεν ἐνταῦθα τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν συγγραφικὴν<sup>1</sup> δρᾶσιν τοῦ Θεοδώρου. Σκοπὸς τοῦ παρόντος δημοσιεύματος εἶναι ἡ ἔκδοσις καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐρμηνεῖα ἐγγράφου τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου καθορίζοντος τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Σ΄ τὸν Βαλεσιακὸν (de Valois).

Τὸ ἐν λόγῳ ἐγγράφον φυλάσσεται ἐν τοῖς Ἀρχείοις τοῦ Κράτους ἐν Παρισίοις (Archives Nationales, J. 620 ἀριθμ. 22), ἐγένετο δὲ ἐν Τουλούζῃ<sup>2</sup> τὴν 25<sup>ην</sup> Ἰανουαρίου 1335 κατὰ τὸ τότε ἐπικρατοῦν χρονολογικὸν σύστημα,



Εἰκ. 1. Πανομοίωτον τῆς σφραγίδος τοῦ μαρκίωνος Θεοδώρου Α΄ τοῦ Παλαιολόγου.

ἤτοι τὴν 25<sup>ην</sup> Ἰανουαρίου 1336 κατὰ τὸ καθ' ἡμᾶς. Ἔχει γραφῆ ἐπὶ περγαμνῆς διαστάσεων 0.30×0.12 τοῦ μέτρου, μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς πτυχῆς, ἀπὸ τῆς ὁποίας κρέματα ἢ ἐν καλῇ σχετικῶς καταστάσει σφζομένη κηρίνη σφραγίς, πολύτιμον, ὧς θὰ ἴδωμεν, μνημεῖον τῆς σιγίλλογραφίας τῶν

tisferrati, qui est magnus et potens in Italia», H. Finke, Acta Aragonensia, τόμ. Α΄ (Βερολίνον, 1908), σελ. 403. Πρβλ. C. A. Willemssen, Kardinal Napoleon Orsini (1263 - 1342). Hist. Studien. τεύχος 172 (Βερολίνον, 1927), σελ. 96.

<sup>1</sup> Ὁ μαρκίων Θεόδωρος πρὸ τῆς ἐκ Βυζαντίου ἀναχωρήσεώς του συνέγραψε πόνημα περὶ πριγκίπων ἀγωγῆς καὶ πολεμικῆς τέχνης, τὸ ὁποῖον μετέφρασε λατινιστὶ τῷ 1330. Ἀντίγραφον τῆς λατινικῆς διασκευῆς περιέχει ὁ κώδιξ 1142 τῆς ἐν Παρισίοις Βιβλιοθήκης Sainte - Geneviève (φύλλ. 350 - 359).

<sup>2</sup> Ὁ Φίλιππος εὗρισκετο τότε ἐν Τουλούζῃ. Βλ. J. Viard, Lettres d' Etat enregistrées au Parlement sous le règne de Philippe VI de Valois (1328 - 1350), Παρίσιοι, 1899, σελ. 26 - 27. Τοῦ αὐτοῦ, Itinéraire de Philippe VI de Valois, Bibliothèque de l' Ecole des Chartes, τόμ. 74 (1913), σελ. 120.

Παλαιολογείων χρόνων. Ἐπὶ τοῦ νότου τοῦ ἔγγραφου ἐγράφησαν διὰ μεταγενεστέρας χειρὸς τὰ ἐξῆς σημειώματα: «Litterae continententes cunctas confoederationes factas inter regem et Theodorum marquis de Monte ferrato datae apud Tholosem XXV<sup>o</sup> die Januarii MCCCXXXV<sup>o</sup>» καί: «Homagium est ad vitam», δι' ἄλλου μέλανος.

Ἰδιαιτερος λόγος πρέπει νὰ γίνῃ ἐνταῦθα περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ ἔγγραφου κρεμαμένης κηρίνης σφραγίδος, τῆς ὁποίας ἡ διάμετρος εἶναι 0,085 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου. Ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς εἰκονίζεται ἱππεὺς ἐπιμεμελημένης τέχνης ἐλαύνων πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ κρατῶν ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ λάβαρον ἀναπεπταμένον, ἐν δὲ τῇ εὐνόμῳ ἀσπίδα. Ὁ ἵππος φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς λοφίον. Κύκλῳ ἀναγινώσκομεν τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν:

«† S(IGILLUM) THEODO[R]I [POR]FI[R]OGENITI COM[NENI]  
[PALEO]LOGI SER[ENISSIMI] MARCH[IONIS] [MON]TI[FERRA]TI»<sup>1</sup>.

Ἐπὶ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς, καὶ δὴ περὶ τὸ κέντρον, ἡ ἐκ κιτρίνου κηροῦ σφραγὶς σχηματίζει κοίλωμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχει ἐγκολαφθῆ δι' ἔρυθροῦ κηροῦ ὁ δικέφαλος αἰετὸς τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ αἰετοῦ φαίνεται μικρὸν κοίλωμα, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε πιθανώτατα χαραχθῆ τὸ οἰκόσημον τῆς προγενεστέρας δυναστείας τῶν Ἀλεμαριδῶν, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ νομισματικῶν τιῶν μνημείων τῶν διαδόχων τοῦ Θεοδώρου<sup>2</sup>. Κύκλῳ ἀναγινώσκομεν τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν:

«S(IGILLUM) THEODORI [MARCHIONIS] MONTIS(FERR)AT(I)».

Ἡ ἐν λόγῳ σφραγὶς εἶναι τυπικὸν ἔργον τῆς δυτικῆς σφραγιδογλυφίας, δὲν θὰ ἐνδιέφερε δὲ τοὺς περὶ τὰ βυζαντιὰ πράγματα ἀσχολουμένους, ἐὰν δὲν ἀπεικονίζετο ἐπ' αὐτῆς ὁ δικέφαλος αἰετὸς τοῦ Βυζαντίου. Τὸ ἐνταῦθα ἐκδιδόμενον μνημεῖον εἶναι τοσοῦτ' ἄλλο πολῦτιμον, καθ' ὅσον ἀποτελεῖ τὴν πρῶτην γνωστὴν σφραγίδα τῶν Παλαιολόγων φέρουσαν τὸν δικέφαλον αἰετὸν<sup>3</sup>.

Τὸ πρόβλημα τοῦ δικεφάλου αἰετοῦ ἀπσχόλησε κατὰ τὰ τελευταῖα εἴκοσι πέντε ἔτη ἀρχαιολόγους καὶ ἱστορικούς. Χάρις κυρίως εἰς τὰς μελέτας τοῦ

<sup>1</sup> Ὁ Douët d'Arcq, Collection de sceaux, τόμ. Γ' (Παρίσιοι, 1868), σελ. 498, συμπληρώνει ἐσφαλμένως: «Sigillum Theodori... primogeniti comitis... marchionis Montisferrati». Σημειωτέον ὅτι ὁ πομπώδης οὗτος τίτλος εὐρίσκειται καὶ ἐν ἔγγραφῳ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' (5 Ὀκτωβρίου 1318) παρὰ Thomas-Fredelli, "Ενθ' ἄνωτ., Α', σελ. 117. Αὐτὸς ὁ Θεόδωρος ὑπενθυμίζει τὴν ἐξ αὐτοκρατόρων καταγωγὴν του ἐν ἐπιγραφῇ νομίματος: «excele(n)t(issim)i in(p)eratoris Grecor(um) filius», Corpus nummorum Italicorum, τόμ. Β' (Ρώμη, 1911), σελ. 203.

<sup>2</sup> Πρβλ. Corpus nummorum Italicorum, τόμ. Β', σ. 101, 103, 105 κλπ. Βλ. κατωτέρω.

<sup>3</sup> Σημειωτέον ὅτι ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα ἐν τῷ Ἐθνικῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν, Διεθνῆς Ἐφημερὶς τῆς Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας, τόμ. 5 (1902), σελ. 163, μολυβδόβουλλον στρατηγοῦ Ἑλλάδος (Θ' ἢ Γ' αἰῶνος) φέρον δικέφαλον αἰετόν.

Σπ. Λάμπρου<sup>1</sup>, τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Βέη<sup>2</sup>, τοῦ Ἰωάννου Σβορώνου<sup>3</sup>, τοῦ Αὐγούστου Heisenberg<sup>4</sup> καὶ τοῦ Γεωργίου Τιπάδου<sup>5</sup> πλείστα σημεῖα τοῦ σκοτεινοῦ τούτου ζητήματος διεφωτίσθησαν, πλὴν ὅμως τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως δὲν ἔτυχεν ἀκόμη μέχρι σήμερον ἱκανοποιητικῆς λύσεως. Δὲν εἶναι βεβαίως τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσωμεν τὰς λεπτομερείας καὶ τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν τούτων. Ἀρκούμεθα μόνον εἰς τὸ νὰ δώσωμεν ἐν ὑποσημειώσει συμπληρωματικὰς τινὰς πληροφορίας<sup>6</sup> καὶ ἐρχόμεθα ἀμέσως εἰς

<sup>1</sup> Σπ. Λάμπρου, Ὁ δικέφαλος αἰετὸς τοῦ Βυζαντίου, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 6 (1909), σελ. 433 - 473.

<sup>2</sup> N. A. Bees, Zum Thema der Darstellung des zweiköpfigen Adlers bei den Byzantinern, Repertorium für Kunstwissenschaft, τόμ. 35 (1912), σελ. 321 - 330.

<sup>3</sup> Ἰ. Σβορώνου, Πότε ἐγεννήθη καὶ τί σημαίνει ὁ δικέφαλος αἰετὸς τοῦ Βυζαντίου, Ἀθήναι, 1914.

<sup>4</sup> A. Heisenberg, Aus der Geschichte und Literatur der Palaiologenzeit, Μόναχον, 1920, σελ. 13 - 25.

<sup>5</sup> Γ. Ε. Τιπάδου, Ἐἶχον οἱ Βυζαντινοὶ οἰκόσημα; Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. 3 (1926), σελ. 206 - 222.

<sup>6</sup> Πρὶν ἢ σημειώσω λεπτομερείας τινὰς ἀφορώσας εἰς τὰ μνημεῖα, ἐπιθυμῶ νὰ παραθέσω σκοτεινὸν χωρίον τοῦ Παχυμέρη, τὸ ὁποῖον διέλαθε τὴν προσοχὴν τῶν περὶ τοῦ ζητήματος γραφάντων καὶ τὸ ὁποῖον, ἐὰν ἡ ἐρμηνεία μου εἶναι ὀρθή, ἀναφέρεται εἰς τὸν δικέφαλον αἰετὸν. Ἴδου τὸ κείμενον (Παχυμέρης, ἔκδ. Βόννης, τόμ. Β΄ σελ. 576). «Ἐν τούτῳ καὶ φάμουςσος τόμος πλήρης χλευσῆς ῥιπτεῖται» καὶ οὐ γὰρ ἄλλως τῷ τολμῶντι ῥίπτειν ὑπέλιπτο εἰς χεῖρας δεδόσθαι τὸν τόμον τῷ βασιλεῖ, ἢν μὴ ἐν αὐτοῖς τοῦ τῶν ἀνακτόρων ἄλλο τις λαθὼν ἐκτεθεῖ ἐπὶ τὸν αὐτὸν θρόνον, οὗ εἰώθει καθέζεσθαι βασιλεὺς, τοῦ ἀμφικεφάλου ὑπεντεθειμένου οἱ, πολλὴν τοῦ λαθεῖν πρόνοιαν ποιησαμένου τοῦ θεῖναι τολμήσαντος». Οὕτως ἔχει τὸ κείμενον· ἡ δὲ ἐν πολλοῖς ἀνακριβῆς λατινικὴ μετάφρασις ἔχει ὡς ἑξῆς: «Inter haec famosus libellus plenus irrisione iacitur. Eum qui iacere ausus est, cum aliter non speraret in manus imperatoris, quod cupiebat, venturum, ipse furtim in intima palatii conclavia penetravit, simulans se alium, et in ipso, ubi considere Augustus solebat, throno deposuit, multam in aditu et recessu capite videlicet diligenter obnupto, ad latendum curam adhibens». Νομίζομεν ὅτι ἡ μετάφρασις αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ὅτι ἡ φράσις «τοῦ ἀμφικεφάλου ὑπεντεθειμένου οἱ» σημαίνει ἀπλούστατα «κάτωθεν τοῦ ὁποῖου (θρόνου) ὑπῆρχεν ὁ δικέφαλος αἰετὸς», πράγμα, τὸ ὁποῖον ἐπικυροῦται ὑπὸ τῶν μνημείων. Πρβλ. Heisenberg, ἐνθ' ἄνωτ. πίν. I καὶ IV καὶ Γ. Σωτηρίου, Guide du Musée Byzantin d'Athènes, édition française par O. Merlier (Ἀθήναι, 1932) σελ. 99, εἰκὼν 62.

Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 445 κέ., ἀπαριθμούμενα μνημεῖα τῆς βυζαντιακῆς περιόδου προσθετέα τὰ ἑξῆς:

α) Κάλυμμα χειρογράφου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἀποκειμένου ἐν τῇ παρὰ τὴν Ῥώμην μονῇ τῆς Κρυπτοφέρειης (Grottaferrata) καὶ περιέχοντος διάφορα πονήματα τοῦ αυτοκράτορος Μανουὴλ Β' τοῦ Παλαιολόγου. Τὸ ἐκ κυανοῦ μεταξοῦ ὑφάσματος κάλυμμα εἰκονίζει τὸν δικέφαλον αἰετὸν μετὰ τοῦ μονογράμματος τῶν Παλαιολόγων. Τὸ χειρόγραφον ἀνήκε πιθανώτατα εἰς τὴν αυτοκρατορικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βυζαντίου, ἐκ τῆς ὁποίας περιήλθεν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ καρδινάλιου Βησσαριωνος. Βλ. A. Muñoz, L'art byzantin à l'exposition de Grottaferrata (Ῥώμη, 1906) σελ. 142, πίν. 101. Jean Ebersolt, Les arts somptuaires de Byzance (Παρίσιος, 1923), σελ. 111.

τὴν ἔξετασιν τῶν ἐκ Μομφερράτου μνημείων, εἰς τὰ ὅποια εἰκονίζεται ὁ δικέφαλος αἰετός.

Τὰ μνημεῖα ταῦτα εἶναι, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, ἀποκλειστικῶς νομισματικά. Εἶναι περιεργον ὅτι ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς δυναστείας καὶ τῶν ἀμέσων ἀπογόνων του δὲν φέρεται ὁ δικέφαλος αἰετός. Τοῦναντίον οἱ τύποι τῶν πρώτων νομισμάτων τοῦ Μομφερράτου εἶναι δουλικαὶ μιμήσεις τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπικρατοῦντος φλωρεντινοῦ φλωρινίου, τὸ ὅποιον καὶ αὐτοὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐμιμήθησαν βραδύτερον<sup>1</sup>.

Ὁ Φλωρεντινὸς ἱστορικὸς Ἰωάννης Βιλλάνι λέγει ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρίκος ὁ Ζ', ἐπιθυμῶν νὰ βλάβῃ τοὺς ἀντιπάλους του Φλωρεντινοὺς, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Γενοῦατὴν Οἱσιπίνου Σπιόλα καὶ εἰς τὸν μαρκίωνα Θεόδωρον νὰ κόψουν νομίσματα ἀπομιμούμενα τὸ φλωρίνιον<sup>2</sup>. Ὁ Κορράδος Vecerius παραδίδει ἀπλῶς ὅτι ὁ Ἑρρίκος ἔδωκεν εἰς τὸν Θεόδωρον, καθὼς καὶ εἰς

β') Δύο δικέφαλοι αἰετοὶ εἰκονιζόμενοι ἐπὶ κιονοκράνου τοῦ Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ κιονόκρανον φέρει, ὡς καὶ ἡ ἀνατέρω στήχῳσις, τὸ μονόγραμμα τῶν Παλαιολόγων. Βλ. Θεοδ. Μακρίδου, Ἀνέκδοτα βυζαντινὰ ἀνάγλυφα τοῦ Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως, Ἑπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 8 (1931) σελ. 333 - 335.

γ') Ἀργυρότευκτος εἰκὼν τῆς Θεοτόκου τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ μοναστηρίου Ὁρθοκώστα ἀποκειμένη σήμερον ἐν Βενετία. Ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἐπ' αὐτῆς εἰκονιζομένου δεσπότη Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ φέρονται δύο δικέφαλοι αἰετοὶ. Βλ. G. Gerola, L'effigie del despota Giovanni Cantacuzeno, Byzantion, τόμ. 6 (1931), σ. 379 - 387, πίν. 16.

δ') Ὁ δικέφαλος αἰετός ἀπαντᾶται ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν εἰκονογραφίαν τῆς Εὐδοκίας Παλαιολόγου, θυγατρὸς Μιχαὴλ τοῦ Η' καὶ συζύγου τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος Ἰωάννου τοῦ Β' (1280 - 1297). W. Miller, Trebizond, the last greek Empire, (Λονδίνον, 1926), σελ. 31 - 32.

ε') Νομίσματα τοῦ τσάρου τῆς Βουλγαρίας Γεωργίου Α' τοῦ Τερτερῆ (1279 - 1292) καὶ τοῦ Σέρβου δεσπότη Ἰωάννου Ολίβερ (Διβέρη, 1341 - 1361) φέρουν τὸν δικέφαλον αἰετόν. Βλ. N. A. Mouchmon, Particularités des monnaies bulgares, Byzantinische Zeitschrift, τόμ. 30 (1929 - 1930), σελ. 628.

ς') Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν τὴν μελέτην τοῦ Panaitescu, L'aigle byzantine sur les vêtements des princes Roumains au Moyen Age, Académie Roumaine, Bulletin de la Section historique, τόμ. 7, σελ. 64 - 67.

<sup>1</sup> A. Blanchet, Les dernières monnaies d'or des empereurs de Byzance, Revue Numismatique, 1910, σελ. 89.

<sup>2</sup> Giovanni Villani, *Historie Fiorentine*, Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores*, τόμ. ΙΓ', στήλῃ 467: «... et consenti per privilegio a Messer Ubizino Spinoli da Genova et al marchese di Monferrato, che potessero battere in loro terre fiorini di giglio contrafatti al conio de' nostri di Firenze. La qual cosa da savi li fu messa in grande diffalta et peccato, che per cruccio et mala volontà, c'havesse contro a' Fiorentini, non dovea niuno privilegiare, che battersse fiorini falsi». Πρβλ. A. Morel-Fatio, *Monnaies inédites des marquis de Montferrat*, Revue de la Numismatique Belge, 4η σειρά, τόμ. Δ' (1866), σελ. 192.

τὸν πενθηρόν του Σπινόλα, τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νομίσματα<sup>1</sup>. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Βιλλάνι παραδιδόμενη πληροφορία εἶναι μεταγενέστερον μύθευμα καὶ ὅτι ὁ Θεόδωρος, μιμούμενος τὸν τύπον τοῦ φλωρινίου, ἠκολούθησε τὸ ῥεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ ἰδιαίτερος τὸ παράδειγμα τῶν Γενονατῶν προϋχόντων, πρὸς τοὺς ὁποίους, ὡς εἶδομεν, συνεδέετο δι' ἀγκιστείας.

Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Σεκονδόττου (Secondotto) Παλαιολόγου (1372 - 1378) ἀπαντᾶται ὁ μονοκέφαλος ἀετός<sup>2</sup>. Τὸν δικέφαλον ὅμως ἀετὸν εὐρίσκομεν τὸ πρῶτον εἰκονιζόμενον ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Βονιφατίου Α΄ τοῦ Παλαιολόγου (1483 - 1494) ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ οἰκοσήμεου τῶν Ἀλεμαριδῶν<sup>3</sup>. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Γουλιέλμος ὁ Β΄ (1494 - 1518), τοῦ ὁποίου διεσώθησαν ἱκανὰ νομίσματα, χαράσσει ὅτε μὲν τὸν δικέφαλον ἀετὸν μόνον<sup>4</sup>, ὅτε δὲ ἐν συνδυασμῷ μεθ' ἑνὸς ἢ καὶ περισσοτέρων οἰκοσήμεων δηλούντων τὸν σύνδεσμον τῆς οἰκογενείας τῶν Παλαιολόγων τοῦ Μομφερράτου πρὸς τὴν προκάτοχον δυναστείαν ἢ πρὸς ἄλλας βασιλικὰς οἰκογενείας<sup>5</sup>. Εἰς ἐν μάλιστα τῶν νομισμάτων τοῦ Γουλιέλμου εὐρίσκομεν καὶ τὰ τέσσαρα Β, τὰ ὁποῖα ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς συζητήσεις<sup>6</sup>. Τὸν δικέφαλον ἀετὸν μόνον ἢ ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλα οἰκόσημα φέρουν καὶ τὰ νομίσματα τοῦ Βονιφατίου τοῦ Β΄ (1518 - 1530)<sup>7</sup> καὶ τοῦ Ἰωάννου - Γεωργίου Παλαιολόγου (1530 - 1533)<sup>8</sup>. Τοῦ τελευταίου τούτου τὰ νομίσματα φέρουν τὸν δικέφαλον ἀετὸν μετὰ στέμματος<sup>9</sup>.

\* \* \*

Μετὰ τὴν παρέκβασιν ταύτην περὶ τῆς σφραγίδος τοῦ μαρκίωνος Θεοδώρου καὶ περὶ τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ, ὡς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἔγγραφου. Ἴδου ἐν πρώτοις τὸ κείμενον :

A touz ceulz qui ces lect(re)s verront. Theodores marquis de Mont f(er)rat sal(u)t. Sachent tant que de mil florins de Florence que n(ost)re | tresch(er) seigneur le Roy de France nous a donne chascun an tant com(m)e nous vivrons a prendre en son tresor a Par(is) a

<sup>1</sup> Corradi Vecerii, Libellus de rebus gestis imperatoris Henrici VII, ἐν Witi-chindi Saxonis rerum ab Henrico et Ottone I. Imppp. gestarum libri III (Βασιλεία, 1532), σελ. 97.

<sup>2</sup> Corpus Nummorum Italicorum, τόμ. Β΄, σελ. 208.

<sup>3</sup> Αὐτόθι, σελ. 101, πίν. VIII, ἀριθμ. 15. Πρβλ. Morel-Fatio, αὐτ., σελ. 196.

<sup>4</sup> Corpus Nummorum Italicorum, τόμ. Β΄ σελ. 104, πίν. VIII, ἀρ. 20, σελ. 110, ἀρ. IX, 5, σελ. 112, ἀρ. IX, 9, σελ. 113, ἀριθμ. IX, 10 - 11.

<sup>5</sup> Αὐτόθι, σελ. 103, πίν. VIII, 17 καὶ σελ. 105, πίν. IX, 1.

<sup>6</sup> Αὐτόθι, σελ. 103, πίν. VIII, 17. Πρβλ. Τριπάλδου, "Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 209 κέ. Περὶ τῶν Παλαιολόγων τοῦ Μομφερράτου βλ. κυρίως σελ. 211, ὅπου κατὰ παραδρομὴν λέγε-ται ὅτι τὸ βυζαντινὸν ὄνομα τῆς Ὑολάνδας ἦτο Ἐλένη.

<sup>7</sup> Corpus, αὐτόθι, σελ. 122 - 127, πίν. X, 5, 7, 8, 10, 12, 14 καὶ 15.

<sup>8</sup> Αὐτόθι, σελ. 128 - 131, πίν. X, 17 καὶ 18, XI, 2 καὶ 3.

<sup>9</sup> Αὐτόθι, σελ. 131, πίν. XI, 3.

c(er)tain terme. No(uz) | li avons fait hom(m)age et som(m)es son hom(m)e lige deva(n)t touz hom(m)es qui peuent vivre (et) morir, excepte tant seules(en)t leglise de Rome | et lemp(er)eour de Rome confirme (et) approuve pesiblem(en)t par la dicte eglise de Rome. Et confessons que nous ne pouons quitter trans | porter ou eschangier ne en quelco(n)que autre maniere lessier ledit hom(m)age ainçois tout le cours de n(ost)re vie en promecto(n)s estre et | serons hom(m)e lige par la maniere ci-dessus devisee a n(ost)re dit seign(eur) le Roy ou si nous le seurvivons a son successeur Roy de | France ap(re)s li. En tesmoing de la quel chose nous avo(n)s fait metre n(ost)re scel en ces presentes lect(re)s. Donne a Thol(os)e le XXV<sup>e</sup> | jour de Janvi(er). Lan de grace mil. CCC. trente cinc.

Διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου ὁ μαρκίων τοῦ Μομφερράτου ὁμολογεῖ ὑποτέλειαν εἰς τὸν βασιλέα Φίλιππον καὶ ὑπόσχεται νὰ τίθεται εἰς τὸ πλευρὸν αὐτοῦ κατὰ παντὸς ἐχθροῦ, πλὴν τοῦ πάπα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ ἁγίου ὁρωμαϊκοῦ κράτους. Εἰς ἀντάλλαγμα ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ὑπόσχεται εἰς τὸν Θεόδωρον ἑτησίαν χορηγίαν χιλίων φλωρεντινῶν φλωρινίων, τὰ ὅποια ὁ τελευταῖος θὰ ἐλάμβανεν εἰς τακτὴν προθεσμίαν ἐκ τοῦ ἐν Παρισίοις θησαυροφυλακείου ἐφ' ὅρου ζωῆς. Ὁ μαρκίων ἀναλαμβάνει ἐπὶ πλεόν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διατηρήσῃ ἐφ' ὅρου ζωῆς τὴν «δουλείαν» ταύτην (ὡς θὰ ἔλεγον οἱ Βυζαντινοὶ) καὶ εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπέζη τοῦ Φιλίππου, νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑπηρετῶν τὸν διάδοχον αὐτοῦ. Εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ θησαυροφυλακείου εὐρίσκομεν σχετικῶς μὲ τὴν καταβολὴν τῶν χιλίων φλωρινίων τὸ ἔξης σημεῖωμα: «Theodoricus marchio Montis Ferrandi, miles, pro toto, de dono regis moderni, 1,000 florenos de Florencia»<sup>1</sup>. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ Θεόδωρος, ἀποθανὼν δύο ἔτη βραδύτερον, τῷ 1338, δὲν ἐπρόφθασε νὰ εἰσπράξῃ καὶ τὴν δευτέραν δόσιν.

Ἡ συνθήκη μεταξὺ δύο ἀνεξαρτήτων ἡγεμόνων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς ἀναγνωρίζει οἰκεία θελήσει τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἑτέρου ἔναντι ὠρισμένων ἠθικῶν ἢ ὑλικῶν ἀνταλλαγμάτων, ἀποτελεῖ μίαν τῶν κυριωτέρων μορφῶν τῆς ἐπιμαχίας κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας<sup>2</sup>. Ὁ βασιλεὺς Φίλιππος μετεχειρίσθη πολλαῖς τὸ μέσον τοῦτο πρὸς ἐδραῖωσιν καὶ εὐρυνσιν τῆς ἐπιρροῆς τοῦ στέμματος ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> J. Viard, Les journaux du Trésor de Philippe VI de Valois, (Παρίσιοι, 1899), σελ. 904.

<sup>2</sup> Βλ. πληροφορίας τινας παρὰ F. Lot, Fidèles ou vassaux? Essai sur la nature juridique du lien qui unissait les grands vassaux à la royauté depuis le milieu du IX<sup>e</sup> jusqu'à la fin du XII<sup>e</sup> siècle, (Παρίσιοι, 1904) σελ. 23 κέ.

<sup>3</sup> J. Viard, La France sous Philippe VI de Valois, ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Revue des questions historiques, 1896, σελ. 17 - 18.

Τὸ ἡμέτερον ἔγγραφον καὶ τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν σημείωμα εἶναι, καθ' ὅσον τοιλάχιστον γνωρίζομεν, αἱ μόναι μαρτυρίαι περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Θεοδώρου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας. Αἱ λεπτομέρειαι μᾶς εἶναι τελείως ἄγνωστοι. Θὰ προσπαθῆσωμεν ἐν τούτοις νὰ καθορίσωμεν τοὺς ὄρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους συνωμολογήθη ἡ συνθήκη ὑποτελείας τοῦ 1336, καὶ τὰς πολιτικὰς ἀνάγκας, αἱ ὁποῖαι ὑπηγόρευσαν αὐτήν.

Αἱ χῶραι τῆς βορείου Ἰταλίας, καὶ ἰδιαίτερος τὸ Πιδεμόντιον καὶ ἡ Τοσκάνη, δὲν ἦσαν ἄγνωστοι εἰς τὸν βασιλέα Φίλιππον. Πρὶν ἢ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας, εἰς ἐποχὴν μάλιστα, κατὰ τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προῖδῃ τὸ ἔνδοξον μέλλον τοῦ νεαροῦ πρίγκιπος, ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων τῶν ἀποσταλέντων τῷ 1320, τῇ αἰτήσει τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ ΚΒ΄, ἐναντίον τῶν Γιβελίνων τῆς βορείου Ἰταλίας καὶ δὴ ἐναντίον τῶν Βισκόντι (Visconti) τοῦ Μιλάνου<sup>1</sup>. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἔκστρατεία αὕτη, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει ἐν πολλοῖς τὰς ἀτυχεῖς ἐπιχειρήσεις τοῦ πατρὸς τοῦ Φιλίππου Καρόλου τοῦ Βαλεσιακοῦ, ἔσχε πενιχρὰ ἀποτελέσματα. Ὑπάρχουν μάλιστα ὑπόνοιαι ὅτι ὁ Γάλλος πρίγκιψ, ἀποσταλεὶς διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ συμφέροντα τῆς Ἐκκλησίας, ἐξυπηρετήσῃ μᾶλλον τὰ συμφέροντα καὶ τὰς βλέψεις τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς<sup>2</sup>. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ πρώτη αὕτη ἐπαφὴ ἔμελλε νὰ ἐξασκήσῃ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς ὅχι μόνον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ πρώτου βαλεσιακοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τοὺς ὁποίους ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους θὰ ἀπασχολήσουν τὰ πράγματα τῆς ἐκεῖθεν τῶν Ἄλπεων χειρσονήσου. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, διασχίζων τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Μομφερράτου, ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ συναντηθῇ μετὰ τοῦ μαρκίωνος Θεοδώρου, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε ἦτο σύμμαχος τῶν Βισκόντι καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν παράταξιν τῶν Γιβελίνων<sup>3</sup>. Δυνάμεθα λοιπὸν μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ τοποθετήσωμεν τὴν πρώτην ἐπαφὴν τοῦ Φιλίππου μετὰ τοῦ Θεοδώρου περὶ τὸ ἔτος 1320.

Τὰ ἐπακολουθήσαντα ἔτη θπῆρξαν κατ' ἔξοχὴν δυσχερῆ διὰ τὴν Ἰταλικὴν πολιτικὴν. Ὁ ἀγὼν μεταξὺ Γουέλφων καὶ Γιβελίνων εἶχε φθάσει εἰς δξύτατον σημεῖον, αἱ περὶ διαδοχῆς εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους

<sup>1</sup> Villani, ἔνθ' ἀνωτ., στ. 495-497. *Memoriale Guilielmi Venturæ, de gestis civium Astensium, Historiæ Patriæ Monumenta, Scriptores*, τόμ. Γ', στ. 805. *Giofredo della Chiesa, Cronaca di Saluzzo*, αὐτόθι, στ. 952-953. Πρβλ. *Dom Ch. Poulet, Guelphs et Gibelins*, τόμ. Β' (Βρυξέλλαι, 1922) σ. 140 κέ. *G. M. Monti, La dominazione angioina in Piemonte*, (Τουρῖνον, 1930), σελ. 146 κέ. Περὶ τῶν σχέσεων τῶν Visconti μετὰ τῆς Ἐκκλησίας βλ. *G. Biscaro, Le relazioni dei Visconti di Milano con la Chiesa, Archivio storico Lombardo*, 5η σειρά, τόμ. 46 (1919), σελ. 84-227.

<sup>2</sup> Poulet, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 141.

<sup>3</sup> *Cronaca di Saluzzo*, αὐτόθι, στ. 950. *L. Datta Storia dei Principi di Savoia del ramo d'Acacia, signori del Piemonte*, τόμ. Α' (Τουρῖνον, 1832) σελ. 80.



ἐριδες, ὑποθαλπόμεναι ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ ΚΒ' καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἐπεδείνουν ἔτι μᾶλλον τὴν κατάστασιν, τέλος δὲ ἡ ἀνάμειξις τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ῥοβέρτου, τοῦ πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γουέλφων, ἔθετεν ἀντιμετώπους τὰς μικρὰς ἐπικρατείας τοῦ Πιδεμοντίου. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ὁ Λουδοβίκος ὁ Βαυαρὸς (1313 - 1348) κατῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν (1327). Οἱ Γιβελῖνοι καὶ ἰδιαιτέρως οἱ Βισκόντι τοῦ Μιλάνου κατήγον περιφανῆ νίκην, ἡ δὲ πολιτικὴ τοῦ πάπα καὶ τῶν Γουέλφων ὑφίστατο μεγίστην μείωσιν. Ὁ μαρκίων Θεόδωρος, ὁ ὁποῖος ἤδη τῷ 1322 διεννοεῖτο νὰ ὑπανδρεύσῃ τὴν θυγατέρα του Ὑολάνδαν μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Λουδοβίκου<sup>1</sup>, εὐρέθη παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ παρέστη εἰς τὴν στέψιν αὐτοῦ<sup>2</sup>. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Βαυαροῦ ὑπῆρξεν ἐφήμερος. Ἡττηθεὶς ἐπανειλημμένως καὶ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν συμμάχων του, κατώρθωσε μετὰ δυσκολίας νὰ διαφύγῃ εἰς Γερμανίαν κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1330.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Λουδοβίκος εὐρίσκετο ἐν Ἰταλίᾳ, ἀπέθνησκεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Κάρολος ὁ Δ' (1322 - 1328), ὁ τελευταῖος ἀντιπρόσωπος τῆς δυναστείας τῶν Καπετιδῶν. Ἐπειδὴ δ' οὗτος δὲν ἄφησεν ἄρρενας ἀπογόνους, ὁ Φίλιππος ἀνέλαβε προσωρινῶς τὴν διοίκησιν τοῦ βασιλείου καὶ μετ' ὀλίγον ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς, παραγκωνίσας τὸν Ἐδουάρδον Γ' τῆς Ἀγγλίας. Πρὶν ἢ περιπλακῆ μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου εἰς τὸν μακρὸν ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ ἐγκαινιάσῃ τὸν ἑκατονταετῆ πόλεμον, ὁ ἰδρυτὴς τῆς βαλεσιακῆς δυναστείας, εὐθὺς μετὰ τὴν σύντομον καὶ νικηφόρον ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Φλαμανδῶν, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀνατολήν. Ἡ ἀτυχὴς ἐκβασίς τῆς ἐκστρατείας τοῦ Λουδοβίκου παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν. Τῷ 1330 οἱ κάτοικοι τῆς Βριξίας (Brescia), καταπιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ κυριάρχου τῆς Βερώνης Mastino della Scala, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Βοημίας καὶ υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου τοῦ Ζ' Ἰωάννου, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ Vilani πολὺ εὐφυῶς ἔλεγεν: «il Boemico povero di moneta e cupido di signoria». Καὶ ἄλλαι πόλεις (Bergamo, Cremona, Pavia, Lucca, Vercello, Navarra, Reggio, κλ.) ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα τῆς Βριξίας καὶ οὕτως ἰδρῦθη ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ἰωάννου κράτος ἀρκετὰ ἰσχυρὸν καὶ ἀπολαῦον τῆς ὑποστηρίξεως τῆς γαλλικῆς ἀλλῆς<sup>3</sup>. Ὁ πάπας, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ὑπεδέχθη δυσμενῶς τὴν

<sup>1</sup> G. M. Monti, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 168.

<sup>2</sup> G. Calligaris, ἐν Archivio Storico Lombardo, 3ῃ σειρᾷ, τόμ. 15 (1901), σ. 370. Τοῦναντίον ἡ Biscaro, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 94 σημ., ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Θεόδωρος, εὐρισκόμενος ἐν Ἀνατολῇ, δὲν παρέστη εἰς τὴν στέψιν τοῦ αὐτοκράτορος. Πράγματι ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, τόμ. Α', σελ. 396, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Θεόδωρος εὐρίσκετο περὶ τὰ τέλη τοῦ 1327 ἐν Κωνσταντινουπόλει.

<sup>3</sup> Περὶ τῆς δράσεως τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ἐν Ἰταλίᾳ βλ. κυρίως L. Pöppelmann, Johann von Böhmen in Italien, 1330 - 1333, Archiv für österreichische

ἴδρυσιν τοῦ κράτους τούτου, δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸ και νὰ τῷ παράσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ἐκκλησίας. Τὴν 17<sup>ην</sup> ἀπριλίου 1331, ὁ ἀποστολικὸς ἐπίτροπος ἐν Λογγοβαρδία Βερτράνδος du Rouget συνῆψε μετὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τὸ σύμφωνον τοῦ Castel Franco. Ὁ μαρκίων Θεόδωρος, ὁ ὁποῖος εὗρίσκετο εἰς στενήν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ πάπα Ἰωάννου<sup>1</sup>, παρέσχε τὴν ὑποστήριξίν του εἰς τὸν Βοημὸν και διετήρησε μετ' αὐτοῦ στενὰς σχέσεις<sup>2</sup>.

Διὰ τοῦ εὐφυοῦς τούτου συνδυασμοῦ ἡ γαλλοπαπικὴ πολιτικὴ εὗρισκε μέσον διεισδύσεως εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν και συγχρόνως ἀντίετασσε πρὸς τὸν Βαυαρὸν Λουδοβίκον τὸν υἱὸν τοῦ δημοφιλοῦς αὐτοκράτορος Ἐρρίκου. Ἄτυχῶς ἡ ἀνάμειξις τοῦ Ἰωάννου δὲν ἐγένετο ἄνευ σοβαρῶν ἀντιδράσεων. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Ῥοβέρτος, οἱ Este τῆς Φερράρας, οἱ Visconti, ὁ Λουδοβίκος Gonzaga, αἱ πόλεις τῆς Φλωρεντίας, Περουγίας, Σιένης, Βολτέρρας κλ., ἀπήρτισαν τὸν συνασπισμὸν τῆς Φερράρας (Σεπτέμβριος 1332) μετὰ τὸν σκοπὸν νὰ ἐκδιώξουν τὸν Ἰωάννην ἐξ Ἰταλίας. Ἡ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἐπομένου ἔτους (1333) συναφθεῖσα παρὰ τὴν Φερράραν αἱματηρὰ μάχη ὑπῆρξε καταστρεπτικὴ διὰ τὰ στρατεύματα τοῦ Βοημοῦ. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Ἰωάννης Α΄ d'Armagnac ἐφονεύθη, ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπεσύρθη εἰς τὴν γαλλικὴν αὐλήν. Οὕτως ἀπέτυχον οἰκτρῶς τὰ ὑπὸ τοῦ πάπα και τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας μελετηθέντα σχέδια.

Ὁ μαρκίων Θεόδωρος, ἐγκαταλειφθεὶς και πάλιν και περικυκλούμενος ὑπ' ἐχθρῶν, ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ τὴν 12<sup>ην</sup> Ἰουνίου 1334 τὴν ἐν Asti συνθήκην μετὰ τοῦ βασιλέως Ῥοβέρτου και τοῦ μαρκίωνος τοῦ Σαλουτσίου Φριδεरिकοῦ ἐναντίον τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας Φιλίππου τοῦ Σαβαυδικοῦ<sup>3</sup>.

Παραπλεύρως πρὸς τὴν ἰταλικὴν πολιτικὴν, ὁ Φίλιππος μετεχειρίσθη ὡς μέσον διεισδύσεως και τὴν πολιτικὴν τῆς σταυροφορίας. Υἱὸς τοῦ περιφήμου Καρόλου τοῦ Βαλεσιακοῦ, ὅστις, νυμφευθεὶς τὴν διάδοχον τοῦ θρόνου τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας Κωνσταντινουπόλεως Αἰκατερίνην de Courtenay, ἐπεδίωξε μετὰ ὀωμαντικῆς αἰσιοδοξίας τὴν ἀνάκτησιν τῆς πόλεως τοῦ Βοσπόρου ὁ νέος βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐν τῇ ἀνατολικῇ του πολιτικῇ ἠκολούθησεν,

Geschichte, τόμ. 35 (1866), σελ. 249-456. Fr. Londogna, Giovanni di Boemia e Carlo IV di Lussemburgo signori di Lucca, Nuova rivista storica, τόμ. 12 (1928) σελ. 53 - 72.

<sup>1</sup> Βλ. τὴν ἐπιστολὴν Ἀνδρονίκου τοῦ Β΄ πρὸς τὸν πάπαν (1327), ὅπου ἀκριβῶς γίνεται λόγος περὶ Θεοδώρου. H. Oumont, Lettre d'Andronic II Paléologue au pape Jean XXII, Bibliothèque de l'École des Chartes, τόμ. 67 (1906), σελ. 587.

<sup>2</sup> Londogna, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 64.

<sup>3</sup> L. Datta, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β΄, σελ. 123 κέ. A. Tallone, Regesto dei marchesi di Saluzzo (1091-1340), (Pinerolo, 1906), σελ. 287-288. Πρβλ. G. M. Monti, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 179 - 180.

οὕτως εἰπεῖν, τὰς οἰκογενειακὰς παραδόσεις. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1330 εἶχον ἀρχίσει αἱ σχετικαὶ διαπραγματεύσεις ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ πάπα<sup>1</sup>. Ὁ δόγης τῆς Βενετίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Κύπρου, τὸ τάγμα τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου εἶχον ἔλθει εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα καὶ τοῦ Φιλίππου, ὁ τελευταῖος δ' οὕτως ἀνεκηρύχθη τὴν 11<sup>ην</sup> Νοεμβρίου 1333 ἀρχηγὸς τῆς σταυροφορίας<sup>2</sup>. Ὁ θάνατος Ἰωάννου τοῦ ΚΒ' ἀνέκοψε πρὸς στιγμὴν τὰς παρασκευάς. Ὁ διάδοχος ὅμως αὐτοῦ Βενέδικτος ὁ ΙΒ' (1334 - 1342) δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀνακινήσῃ τὸ ζήτημα καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1336 ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἐπεχείρησε μακρὰν περιοδεῖαν εἰς τὴν κεντρῶαν καὶ νότιον Γαλλίαν, διὰ νὰ παρασκευάσῃ αὐτοπροσώπως τὰ πλοῖα τὰ μέλλοντα νὰ μεταφέρουν εἰς τὴν ἀνατολικὴν μεσόγειον τὰ χριστιανικὰ στρατεύματα. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Froissart παραδίδει ὅτι παντὸς εἴδους πλοῖα ἦσαν ἑτοιμα νὰ μεταφέρουν περὶ τὰς ἐξήκοντα χιλιάδας ἄνδρας καὶ τὰ ἐπιτήδεια<sup>3</sup>. Τότε ἀκριβῶς ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν Γενουατῶν D'Orta, Spinola καὶ Grimaldi<sup>4</sup>.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1336 ἤρχισαν αἱ προστριβαὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδου τοῦ Γ'. Ὁ μετὰ πολλῆς σπουδῆς παρασκευασθεὶς στόλος, ἀντὶ νὰ λάβῃ τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ἁγίους τόπους ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μουσουλμάνων, ἠκολούθησε τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν πρὸς τὸν Ἀτλαντικὸν καὶ τὴν Μάγην. Ἡ τροπὴ αὕτη τῶν πραγμάτων ἐξένησε βεβαίως τὴν παπικὴν ἀλλήν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸν βασιλέα Φίλιππον, ὁ ὁποῖος πιθανώτατα μετεχειρίσθη τὴν πολιτικὴν τῆς σταυροφορίας, διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἀπώτερα σχέδια.

Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν ὁ μαρκίων Θεόδωρος, ἐκτελῶν τὰς ἀνελημμένας ὑποχρεώσεις, ἔλαβε μέρος εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀγγλων πόλεμον. Ἐὰν ὅμως, ἀποθανὼν τῷ 1338, δὲν ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, ὁ υἱὸς καὶ διάδογός του Ἰωάννης ὁ Β' (1338-1372) ἠκολούθησε τὴν πολιτικὴν τοῦ πατρὸς του καὶ ἐτάχθη εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ Φιλίππου κατὰ τὸν ἐναντίον τοῦ Ἐδουάρδου πόλεμον<sup>5</sup>.

Ἡ σύντομος αὕτη ἀνασκόπησις τῆς καταστάσεως τῆς βορείου Ἰταλίας

<sup>1</sup> Περὶ τῆς σταυροφορίας βλ. J. Delaville-le-Roulx, *La France en Orient au XIV<sup>e</sup> siècle*, τόμ. Α' (Παρίσιοι, 1886) σελ. 86 κέ. G. Dürrholder, *Die Kreuzzugspolitik unter Papst Johann XXII*, (Στρασβοῦργον, 1913), σελ. 58 κέ.

<sup>2</sup> Περὶ τῆς συμμετοχῆς τῆς Βενετίας βλ. Σπ. Θεοτόκη, Ἡ πρώτη συμμαχία τῶν κυριάρχων κρατῶν τοῦ Αἰγαίου κατὰ τῆς καθόδου τῶν Τούρκων, ἀρχομένου τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, Ἔπετ. Ἐταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 7 (1930) σελ. 283-298.

<sup>3</sup> *Chroniques de Froissart*, ἔκδ. S. Luce, τόμ. Α' (Παρίσιοι, 1869), σελ. 117.

<sup>4</sup> Ch. de la Roncière, *Histoire de la marine française*, τόμ. Α' (Παρίσιοι, 1899) σελ. 411.

<sup>5</sup> *Chronique de Normandie du XIV<sup>e</sup> siècle*, ἔκδ. E. Molinier, (Παρίσιοι, 1882), σελ. 71 καὶ 270. *Chronographia Regum Francorum*, ἔκδ. H. Moranvillé, τόμ. Β' (Παρίσιοι, 1893), σελ. 216.

καὶ τῶν τάσεων τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς καθορίζει, νομίζομεν, ἐπαρκῶς τὰς ἀνάγκας, αἱ ὁποῖαι ὑπηγόρευσαν τὴν σύναψιν τῆς συνθήκης ὑποτελείας τοῦ μαρκιῶνος τοῦ Μομφερράτου πρὸς τὸν βασιλέα Φίλιππον. Τὰ ὠφελήματα, τὰ ὁποῖα ὁ Θεόδωρος Παλαιολόγος ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκομίσῃ ἐκ τῆς συμμαχίας ταύτης, ἦσαν πολλαπλᾶ. Καὶ πρῶτον ἡ ἐτησία πρόσδοδος τῶν χιλίων φλωρινίων θὰ ἔφευρεν ἀνακούφισιν εἰς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Μομφερράτου. Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς κατηγορεῖ τὸν μαρκιῶνα ὅτι «γάμων ἕνεκα καὶ δι' ἀβουλίαν καὶ ῥαθυμίαν κατὰ χρεως γεγονῶς μετὰ τὸν τῆς μητρὸς θάνατον ἐπανῆκε πρὸς τὸν πατέρα καὶ βασιλέα παιδᾶς καὶ γυναῖκα ἐκεῖσε καταλιπὼν»<sup>1</sup> καὶ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι διὰ τῶν βασιλικῶν χρημάτων ὁ Θεόδωρος κατῴρθωσε νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν χρεῶν<sup>2</sup>. Ὅτι ὁ μαρκιῶν τοῦ Μομφερράτου εἶχε πολλάκις νὰ παλαίσῃ πρὸς οἰκονομικὰς δυσχερείας καὶ ὅτι ἐπανειλημμένως ἔτυχε βοηθείας παρὰ τοῦ γέροντος Ἀνδρονίκου εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας. Ἐν τούτοις ὁ Βυζαντινὸς ἱστορικός, ἀγνοῶν τελείως τὰ πράγματα τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, ἀποδίδει τὰς δυσχερείας ταύτας εἰς τὴν ἀβουλίαν καὶ ῥαθυμίαν τοῦ βασιλόπαιδος. Ὁ γνωρίζων ὅμως τὰς δυσχερεῖς περιστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας ὁ Παλαιολόγος ἐκλήθη νὰ ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς μαρκιωνίας, θὰ εὖρη περισσότερον βασίμους τὰς πληροφορίας μεταγενεστέρου ἔγγραφου ἀποδίδοντος τὰς χρηματικὰς δυσκολίας τοῦ Θεοδώρου εἰς τοὺς διηγετικὰς πολέμους<sup>3</sup>.

Περιστοιχιζόμενος ὑπὸ πολλῶν πολεμίων, εὐρισκόμενος εἰς τὸ μέσον μιᾶς ταραχώδους ἐστίας πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ζυμώσεων, ἦκιστα συμπαθῆς εἰς τοὺς συγχρόνους λόγῳ τῆς ξενικῆς καταγωγῆς, ὁ Ἕλληνας μαρκιῶν διὰ μιᾶς πολιτικῆς, ἣτις ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἄλλοπρόσαλλος, προσεπάθησε καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ νὰ περισώσῃ τὴν μητρικὴν κληρονομίαν. Διὰ τῆς γαλλικῆς συμμαχίας ἐπίστευσεν ὅτι θὰ ἐπετύγχανε τὴν ἐδραίωσιν τῆς δυναστείας του ἐν τῷ μέσῳ τῆς διηρημένης καὶ ἐμπολέμου χερσονήσου, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Δάντης ὀλίγα ἔτη ἔνωρίτερον ἔλεγεν ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἰταλίαν παθητικῇ του ἀποστροφῇ (Purgatorio, VI, 82 - 87):

<sup>1</sup> Γρηγορᾶς, τόμ. Α΄, σελ. 396.

<sup>2</sup> Αὐτόθι.

<sup>3</sup> « Cum bone memorie quondam dominus Theodorus, marchio Montisferrati, a multis magnatibus opprimeretur et pro defensione patrie et marchionatus tocius impignorasset et obligasset multa loca et castra dicti marchionatus... » A. BOZZOLA, Appunti sulla vita economica, sulle classi sociali e sull'ordinamento amministrativo del Monferrato nei sec. XIV e XV, Bolletino storico-bibliografico subalpino, τόμ. 25 (1923), σελ. 245, σημ. 1.

*Ed ora in te non stanno senza guerra  
li vivi tuoi; e l'un e l'altro si rode  
di quei che un muro ed una fossa serra.  
Cerca, misera, intorno dalle prode  
le tue marine; e poi ti guarda in seno,  
se alcuna parte in te di pace gode.*

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

ΣΗΜ. Ἡ ἀνωτέρω μελέτη ἐγράφη κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον τοῦ 1934. Ἐν τῷ μεταξῦ, τὸν παρελθόντα Φεβρουάριον (1935), ἐπεσκέφθημεν μίαν τῶν κυριωτέρων πόλεων τῆς παλαιᾶς μαρκωνίας τοῦ Μομφερράτου, τὸ Casale - Monferrato, κειμένην οὐχὶ μακρὰν τοῦ Τουρίνου, ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς τῆς συνδεούσης τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν πρὸς τὸ Μιλάνον. Τὸ Casale ἀριθμεῖ πεντήκοντα περίπου χιλιάδας κατοίκων καὶ εἶναι μία ἀπὸ τὰς χαρακτηριστικὰς πόλεις τῆς Βορείου Ἰταλίας. Ἐκ τῶν μνημείων ἰδιαιτέρων θέσιν κατέχει τὸ περικαλλῆς φρούριον τοῦ ἸΔ' αἰῶνος, ἐνθα στεγάζεται σήμερον τὸ Comando di Distretto militare di Monferrato. Ὑπεράνω τῆς κυρίας εἰσόδου εὐρίσκομεν τὸ οἰκόσημον τῶν Παλαιολόγων μετὰ τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ, τοῦ ὁποίου ἀτυχῶς, λόγῳ τοῦ στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος τοῦ φρουρίου, δὲν μᾶς ἐπετράπη ἢ φωτογράφησις.

Κύριον μέλημα τοῦ γράφοντος ὑπῆρξε νὰ ἐξακριβώσῃ, ἐὰν ἐσφῶζοντο ἀκόμη οἱ τάφοι τῶν Παλαιολόγων. Οἱ πρῶτοι ἀπόγονοι τοῦ Θεοδώρου δὲν ἐτάφησαν ἐν Casale. Ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου - Ἰακώβου (1418 - 1445) μέχρι τῆς θύνασείας, οἱ νεκροὶ τῶν περιγίσιων ἐθάπτοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου. Ταύτης ὑπὸ τοῦ χρόνου καταστραφείσης, ὁ βασιλεὺς Κάρολος Ἀλβέρτος μετεκόμισε τὰ ὀστᾶ τῶν Παλαιολόγων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Δομνίκου (3 Ἰουνίου 1835). Ἡ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐντοιχισθεῖσα ἐπιγραφή λέγει, πλὴν ἄλλων, καὶ τὰ ἑξῆς: «Rex Carolus Albertus e patriis monumentis ad S. Francisci aede ob vetustatem fatiscente in novum tumulum indictis funebribus publico sumptu iussit inferri ne regnatrici olim stirpi iustus honos et cultus post mortem deesset». Περιγραφὴν τῶν γενομένων τότε ἐορτῶν παρέχει τὸ κατὰ τὰ ἄλλα πενιχρὸν βιβλίον τοῦ Sancio, Cenzo storico intorno ai Marchesi del Monferrato di stirpe Paleologa, Casale, 1835.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Δομνίκου, ἐνθα ἀναπαύονται σήμερον τὰ ὀστᾶ τῶν τελευταίων Παλαιολόγων, ἤχθη εἰς πέρας ἐπὶ Γουλιέλμου τοῦ Ζ' (1494 - 1518), τῷ 1506, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ παρὰ τὴν κυρίαν θύραν σφραγισμένη ἐπιγραφή: «Voti compotes effecti ac prole qua antea caruerant divino munere suscepta Gul. Bonifaciusque\* fratres Montis Ferrati inst. marchiones templum xenodochiumque fratrum pie degentium divo Dominico Precatori Predicatorum institutori dedicarunt quod Guil. VII marchio Bonifacii et Marie fil. absolvit an. a Virginis partu MDVI».

\* Γουλιέλμος (1464 - 1488), Βονιφάτιος (1483 - 1494).